

GUARANI MOMBE'UPY

Ficha catalográfica elaborada pelo Sistema Universitário de Bibliotecas (UFGD), com dados fornecidos pelos organizadores.

S725m

POTRERO GUASU, Professores. **Guarani Mombe'upy.** Paranhos: Ação Saberes Indígenas na Escola, MEC/UFGD, 2019. 24p.: il 21 x 29,7 cm. Color.

Livro (Ação Saberes Indígenas na Escola) – Universidade Federal da Grande, UFGD, 2019.

1. Literatura indígena 2. Literatura Brasileira 3. Etnografia.

4. Guarani. 5. Kaiowá. I., II. Título.

CDD – 869.9

OBRA LICENCIADA POR CREATIVE COMMONS

Os direitos autorais desta obra e sobre os desenhos constantes são de natureza coletiva e pertencem exclusivamente aos membros da comunidade Guarani.

Atribuição - Não Comercial - Compartilha Igual

A reprodução parcial, bem como adaptações de qualquer forma do conteúdo e ilustrações contidas nesta obra, é permitida **exclusivamente ao povo guarani e seus parceiros**, para fins não-comerciais, em obras licenciadas sob os mesmos termos desde que atribuindo de forma clara os devidos créditos às comunidades indígenas mencionadas.

Atribuição - Sem Derivações - Sem derivados

A reprodução e distribuição do conteúdo desta publicação em sua integralidade é permitida apenas para fins não-comerciais e desde que atribuindo de forma clara os devidos créditos aos povos indígenas mencionados.

AÇÃO

SABERES

INDÍGENAS

FICHA TÉCNICA COMITÊ EDITORIAL

Anari Felipe Nantes

Arnulfo Morinigo Caballero

Delfino Borvão

Elda Vasques Aquino

Lidio Cavanha Ramires

Maria de Lurdes Cáceres

Neimar Machado de Sousa

Silvio Pires

Teodora de Souza

Tomas Vera

Veronice Lovato Rossato (DRT 03688)

CONSELHO EDITORIAL

Adir Casaro Nascimento (UCDB)

Antônio Hilário Aguilera Urquiza (UFMS)

Beatriz dos Santos Landa (UEMS)

Raquel Alves de Carvalho (UFGD)

COLABORADORES COMITÊ EDITORIAL

Braulina Isnarde

Celia Reginaldo Faustino

Delfino Borvão

Devanildo Ramires

Izaque João

EQUIPE TÉCNICA FAIND

Antonio Dari Ramos

Neimar Machado de Sousa

Oscar Frank Junior

Reginaldo Candado

Vera Lucia Pael dos Santos

NA

ORGANIZAÇÃO DA COLEÇÃO

Teodora de Souza

Veronice Lovato Rossato

Neimar Machado de Sousa

ESCOLA

TEXTO

NARRATIVA

Mestres Tradicionais,
professores e estudantes
da Aldeia Potrero Guasu.

Claudelina Pires

Davi Benites

Dedimar Pires Vera

Eduarda Canteiro

Frediano Pires

Luzia Duran

Matilde Gomes Medina

Moacyr Pires

Nelcy Nery dos Santos

Robson Pires

Rosangela Pires

Rosilene Ramires

Silvio Pires

Solange Pires

Udo Pires

CAPA

Dedimar Pires Vera

REVISÃO FINAL

Lídio Cavanha Ramires

Veronice Lovato Rossato (DRT 03688)

ORGANIZAÇÃO DA OBRA

Silvio Pires

Teodora de Souza

Veronice Lovato Rossato

Neimar Machado de Sousa

GUARANI MOMBE'UPY

PREFEITO MUNICIPAL

Dirceu Bettoni

SECRETÁRIA DE EDUCAÇÃO E CULTURA

Flávia Luziano Ramos

DIRETORA DAS ESCOLAS INDÍGENAS

Elizabeth Brites Benites

COORDENADORA LOCAL

Ana Cláudia Brites Ramires

COORDENADORAS DA SEMEC INDÍGENA

Cristiane Maria dos Santos Dembinski

Nilza Basílio da Silva

JECHAUKAPY

KO KUATIA OHAI MBO'EHÁRA HA MITÃ NGUÉRA TEKOKA POTRERO GUASU PEGUA, MBO'ERÓYPE – “ESCOLA MUNICIPAL INDÍGENA GIL PIRES” –, TEMBIAPO “AÇÃO SABERES INDÍGENAS NA ESCOLA” RUPIVE.

KO KUATIA OMOMBE'ÚTA ÑANDÉVE GUARANI MOMBE'UPY, HI'UPY KOKUEPEGUA, POHÃ, AVEI TEMBIPORU. KO'Ã ÑEMOMBE'U ROHENDÚVA UMI ITUJA VÉVAGUI HA ROIPORÚVA ORE REKOHÁPE. UPÉAGUI ROGUERU KO KUATIA RUPIVE ROMOMBARETE JEY HAĞUA ÑE'Ë GUARANI ÑANDÉVA.

AVEI IKATU MITÃNGUÉRA OMOMBARETE HA OMOMBA'E HAĞUA KO'Ã ÑEMOMBE'UPY KUATIA HAI RUPIVE. KO'ÁVA RUPIVE HA'EKUÉRA IKATU OJEPOREKA GUARANI MOMBE'UPÝRE.

ÑANE RAMŎI GUARANI YPY OHO
RAMOROGUARE OJAPO HAĞUAKOKUE.

OÑEMITỸMBARIRE KO'Ĕ, HE'I IÑIRŪME:

— KUÑA, TEREHO ERU AVATI JA'U HAĞUA
MBAIPY!

HAKUÑA OMBOHOVÁI:

— MBA'ÉICHA PIKO KUEHE REÑOTỸ HA
OIMBÁTAMA?

UPÉICHA KUÑA ÑE'Ĕ OMBOPACHY
ÑANDERŪPE. UPÉAGUI OSĔ OHO OHEJA
IÑIRŪME.

KUÑA NDOJAPÓIGUI ÑANDERU HE'IVA.
AIPÓRAMO OPA MBA'E ÑAÑOTỸVA GUIVÉNTÉ
HETA ÁRA ÑAHA'ARŎ JA'U HAĞUA HI'UPY
PYAHU.

GUARANI MOMBE'UPY

KAĞUI

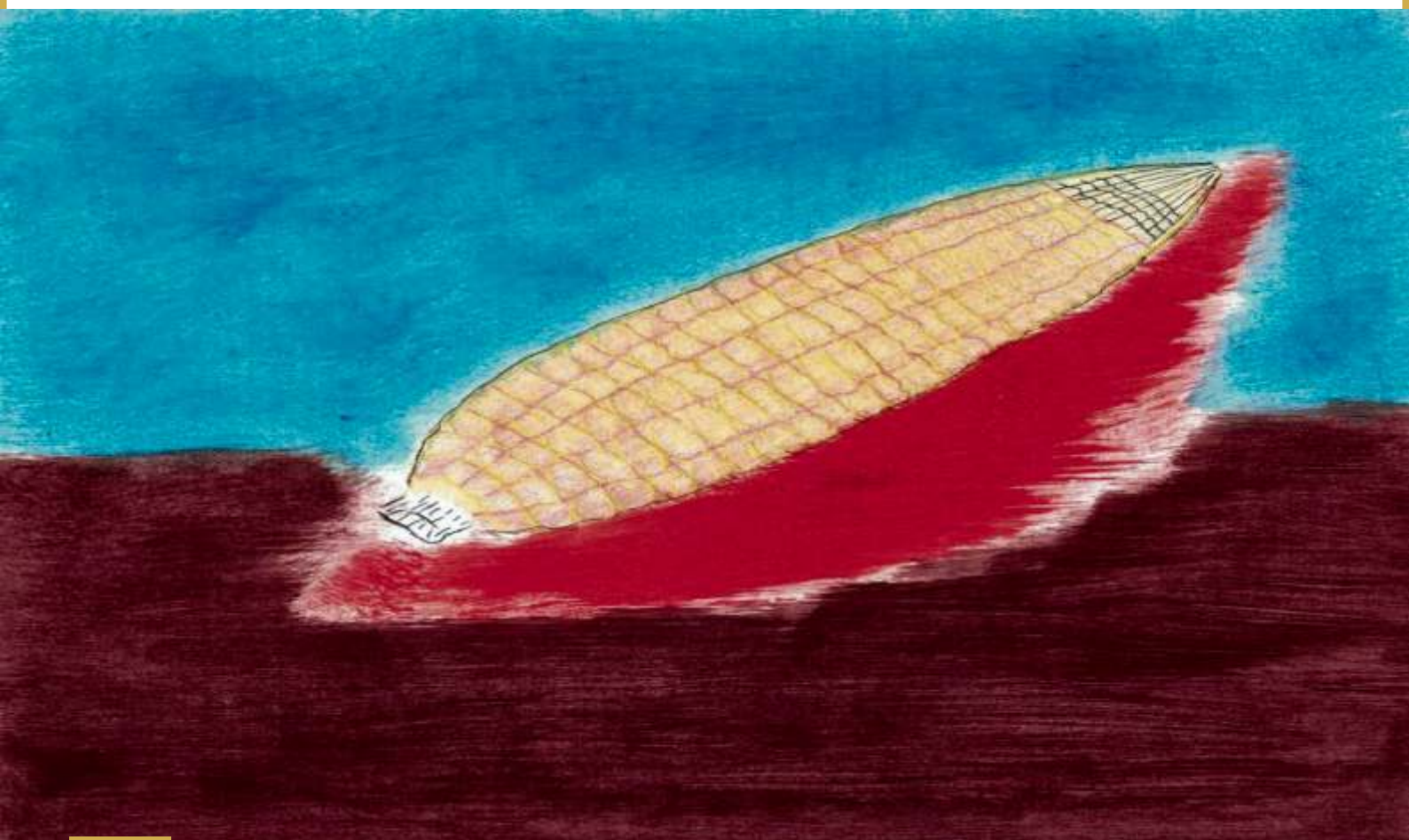
KAĞUI AVATI GUIGUA OĨ, CHÍCHA HA
KAĞUIJY.

CHÍCHA HA'E VY'ARÃ. KAĞUIJY KATU HA
JA'U VA'ERÃ OGAPÝPE.

AVATIKÝGUI IKATU OJEJAPO HI'UPYRÃ:
MBICHY, MIMÕI, CHIPA GUASU, MBAIPY,
MBOJAPE HA AVEI KAĞUI.

AVATIKY

AVATI MIMŌI

A painting depicting a campfire. The fire is bright yellow and orange, with several dark brown logs arranged around it. Above the fire, a black basket hangs, containing a yellow and blue patterned cloth. The background is dark and textured, suggesting a night sky or a cave. The overall style is expressive and somewhat abstract.

AVATI MIMŌI HA AVATI MBICHY AVA GUARANI
REMBI'UETE VOI. MBA'ÉICHA IKATU ÑAMBOJY?
ÑAIKOTEVĒ JEPE'A, TATA, Y, ÑA'Ē HA JAPEPO
GUASÚPE.

AVATI MBICHY KATU REIPIRO PORÃ, REIPE'ÁVO
IÑAKÃRANGUE, REMOĨ ARÃ TATAYPY
REMBE'YPE OJOPE HAĞUA, PY'ĪEMBOJERE OJY
HAĞUA. IKATU AVEI REMOĨ IPIRE REHEVE
TANIMBU GUÝPE OJY HAĞUA.

AVATI KYRÝGUI IKATU OJEJAPO KAĞUI
HAMBAIPY.

AVATI ATĂGUI KATU OJEJAPOKUAA
LOKRO, RORA, TANGU'I, VORI-VORI HA
HU'I.

AVATI

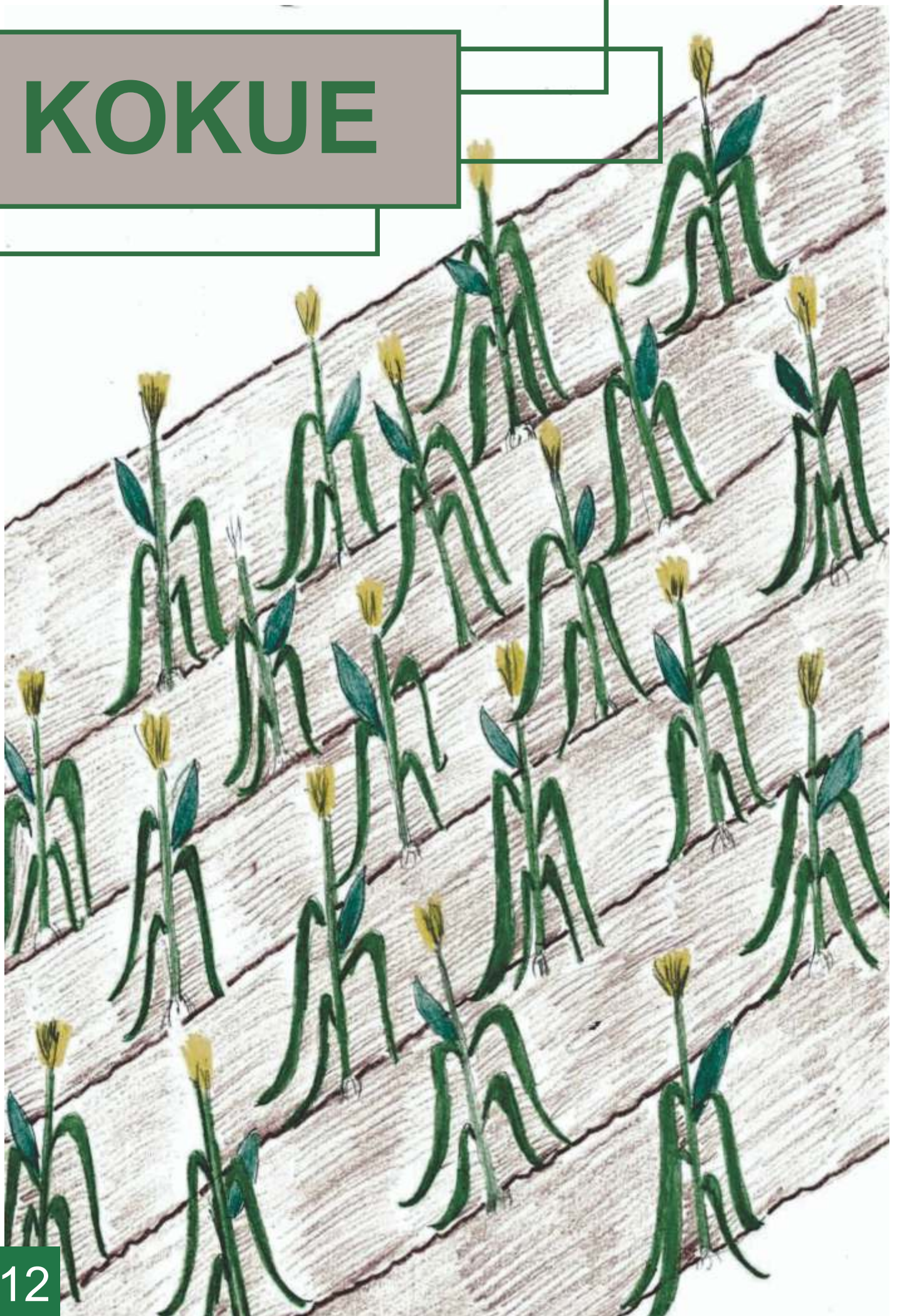
AVATI ÑEMONGARAI

ÑANDERU OMÖNGARAI AVATI TEMITYRÄ,
IKATU HAĞUA HEÑOI HAHI'APORÄ. OIMBÁVO
KATU OHOVASAJEY VA'ERÄ JA'U HAĞUA.

KOKUE

YMÃ GUIVE AVA GUARANI
HI'YRYRU HY'ÁGUI. HY'A
OPÁICHAGUA OĨ MICHĨVA,
TUICHÁVA, IPUKÚVA HA
IJAPU'ÁVA.

YMAITE GUIVE AVA

GUARANI ONŌTY
HY'A HÓGA
JERÊRE.
MBA'ÉICHAPA
IKATU JAJAPO
YRYRUHY'ÁGUI?

REIPE'A VA'ERÃ
HY'A HI'AJU
PORÃVA, REIKYTĨ
IJURURÃ HA REMOĨ
TUJUGUÝPE PAPO
ÁRA PEVE. OJEIPA
HAĞUA IROKUE HA

HA'YINGUE ANI
HYAKUÃ VAI.
UPÉI IKATÚMA
REIPORU
YRYRURÃ.

ISARÃ KATU
OJEGUERU
GUEMBEPI
KA'AGUÝGUI,
EMBOJOHASA
HY'AKUA IPOTĨ
AKUÉRE.

YRYRU YMÃGUARE

YRUKÚGUI OJEPAPO
JEGUAHA PYTĀVA.
REIPE'A VA'ERĀ HETA
HI'AJU PORĀVA,
REJOKA VA'ERĀ REIPE'A
HAĜUAHA'YINGUE.

UPÉI KATU REMOÍ
JAPEPÓPE MICHÍMI Y
HENDIVE HA
REMBOPUPU.

OJYVOVE KATU
REMBOJEHE'A VA'ERĀ
HENDIVE JATEÍ EÍRA
OPYTA HAĜUA
PYTĀASY.

HO'YSĀVOVE IKATÚMA
REIPORU TERĀ
REÑEMBOJEGUAPÝPE.

PINDO MEMBY PIREKUE POHÃ PORÃ. PINDO IMEMBY,
UPÉI KATU, HO'A IPIRE OVAYVÁVO. IPIREKUÉPE OKYRIRE
ONO'Õ Y, UPÉVA NÃAMOĨ JAIPORU HAĞUA KA'ÁYPE. UPÉVA
IPORÃ PY'A PERERE RASÝPE.

JAI'ÚRAMO Y ONO'Õ VA'EKUE PINDO MEMBY
PIREKUÉPE, UPERIRE ÑAMBOJERE VA'ERÃ HYRUKUE
OVAPÝVO, UPÉVA PY'A PERERE POHÃ. UPÉVA NDAHA'ÉI
MBA'EVÉGUI OME'Ë NÃNDÉVE, NDAJA'UVÉIGUI POHÃ
PIRO'ỸNTE.

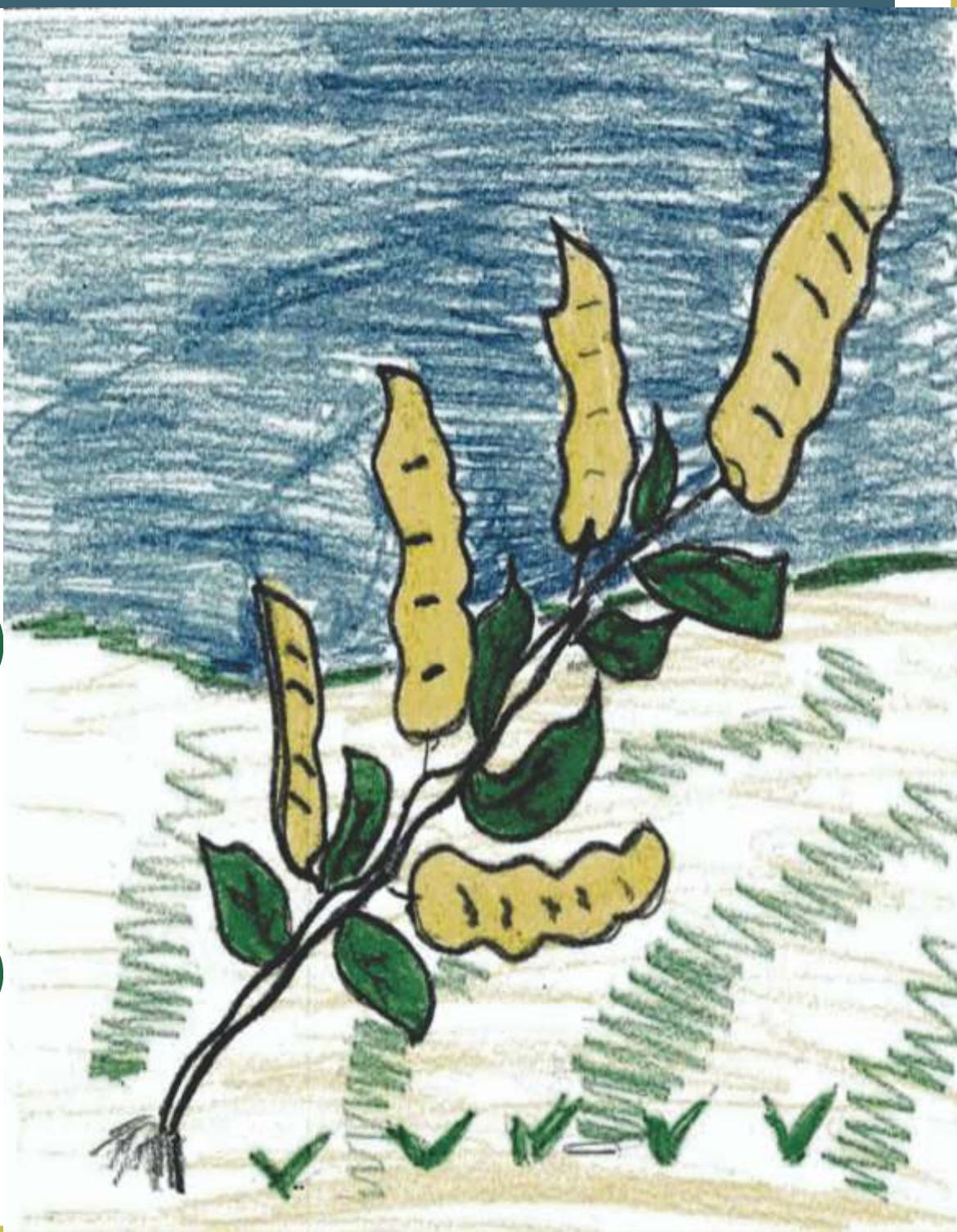

CHOPERI HA'E HI'UPY IKATU ÑANŌTỸ
KOKUÉPE. CHOPERI HEÑOI, UPÉI IPOTY,
HOPEKY HA HOPE PIRU.

JAJOKA VA'ERÃ JAIPÉ'A HA'YI
ÑAMOMIMŌI YTAKU REHEVE JAPEPÓPE
TOPUPU PAPO ARAVO'I PUKUKUE.
UPÉICHA IKATU RE'U MIMŌI. AVEI IKATU
REMBO'I MANDI'O PYPE, REMOHE'Ē ARÃ
JUKÝPE VEVUIMI. UPÉI KATU RE'U.

CHOPERI

AVA GUARANI OHO OJEHEKA TATÚRE.
OJUKÁRÕ TATU VY'A REHEVE OU JEVY
HÓGAPE. OGUAHËVO OMOPOTÏ, AVEI
OGUERU PIRA AJÓPE. OJATAPY TUICHA
OHESY PORÃ TATU. UMI JAGUA, AVEI
OJEHESAMONDO TATU MBICHÝRE.

MOKÕI AVA GUARANI HÓGAPE
OÑANGAREKO TATU MBICHÝRE. UPÉI
OMBOJYPÁVO OGUAPY HO'U MANDI'O
MBICHÝRE OÑONDIVEPA. CHAMÕI,
LECHÃI, MITÃNGUÉRA OPA OGAYGUA.

TATU MBICHY

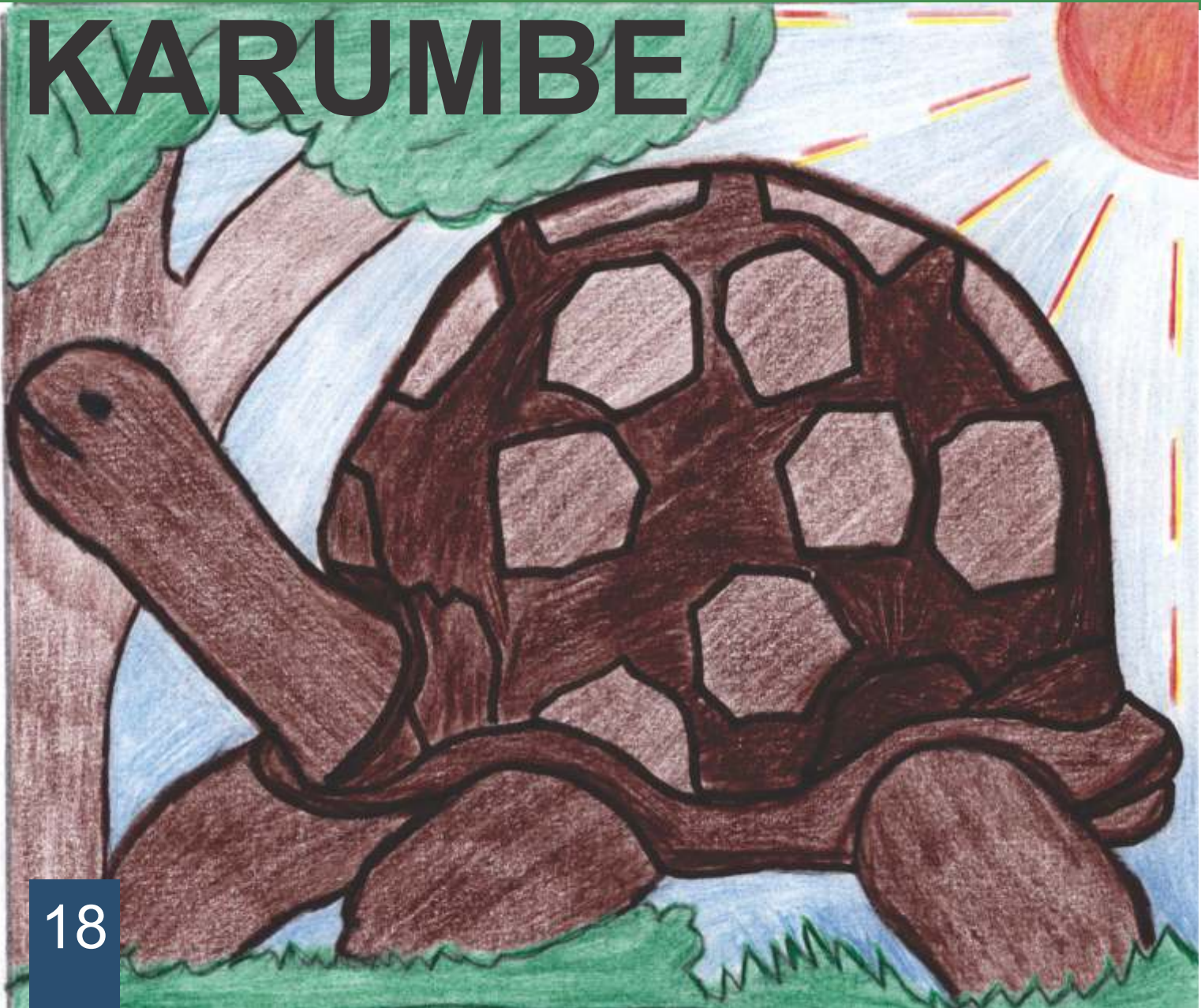

PETEĨ ÁRA KARUMBE OPUKA HA'EÑO HA HE'I IJEUPE: CHÉKO CHEMBEGUE HA AIKO CHE RÓGA CHE APÉRE! AHA HÁPE ARAHA CHE RÓGA, NDACHEPYA'ÉI HA NACHEKANE'ŌI REÍRI!

AKESE HÁPE AKE, HE'I KARUMBE. UPÉICHA KARUMBE OJEPY'A MONGETA HE'ÍVO: *UMI CHE RAPICHA OIKO PYA'ÉVA KATU IPYRASYPÁ. UMI OÑANI HÁPE OIKÓVA, UMÍVA REKO CHE APUKA! CHE PY'AKYRÝI AVY'A CHE JEHEVE!*

KARUMBE

PIRA JOPÓI PYRE

AVA GUARANI OHO OJOPÓI PIRA YSYRY HA YNO'ÕRE. OJOPÓI HETA RIRE OPÁICHAGUA PIRA OMOÍ AJAKÁPE. PEICHANTE VOI JAHEKA VA'EKUE JA'U VA'ERÃ, ÑANDE ROGAYGUA NDIVE.

OÑEPYRŪ HO'U HAĞUA HIKUÁI PIRA MIMŌI HA MBICHY, ITÁ'ÝRA MICHĪVÉVA OPORANDU ITÚVAPE. MBOVÝPA OJOPÓI HA MBA'ÉICHAGUA CHAGUÁPA OGUERU? ITÚVA HE'I:

— *MBOHAPY TARE'Y, PAPO PIKY, IRUNDY ÑUNDI'A HA POKŌI PIRAPYTÃ.*

VY'A REHEVE OKARU HIKUÁI. OMOMBE'UPA RIRE TA'ÝRAPE, ITÚVA AVEI OPORANDU:

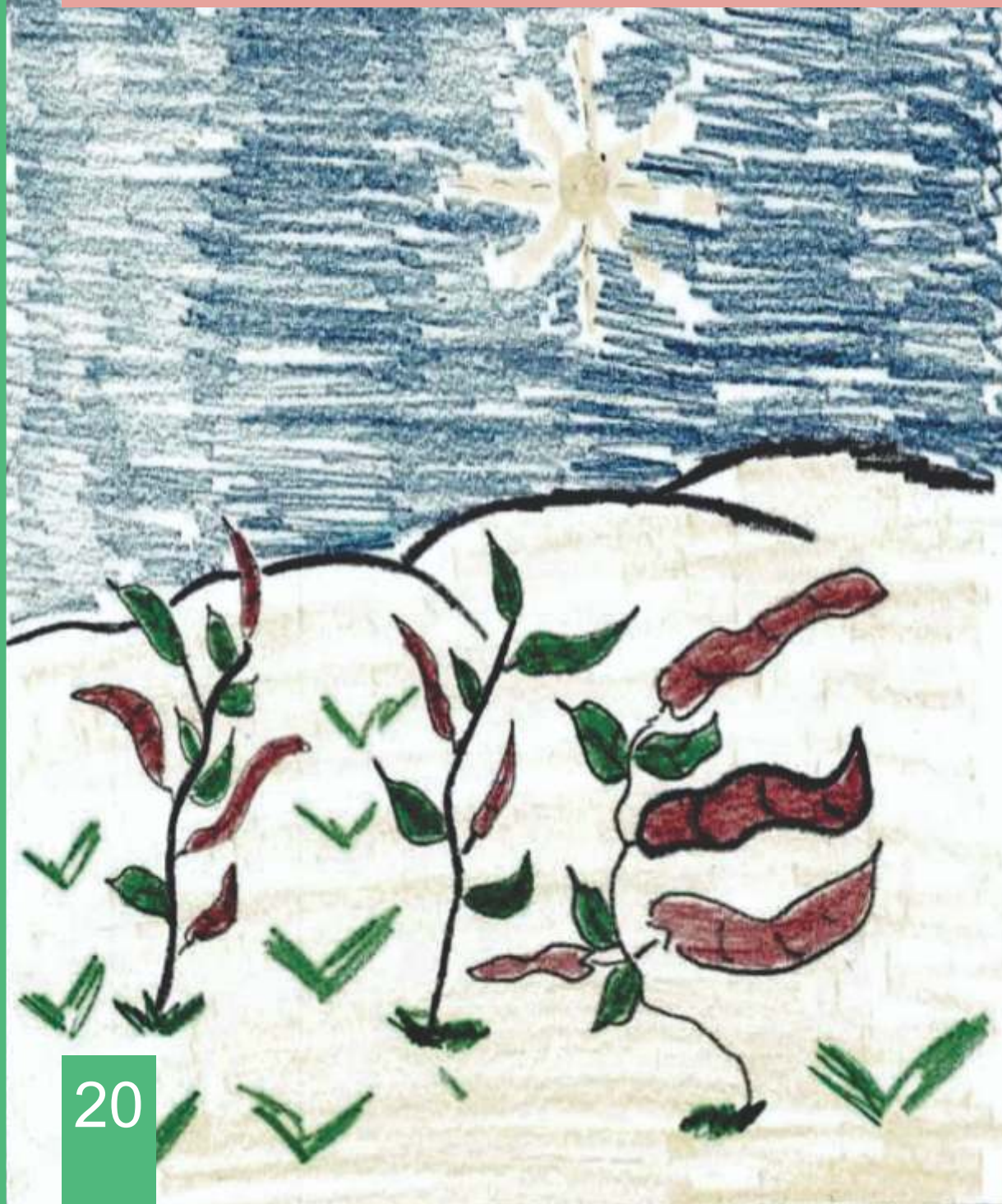
— *MBOVYPA AJOPÓI PIKY? MBOVYPA AJOPÓI TARE'Y? MBOVYPA AJOPÓI ÑUNDI'A? MBOVYPA AJOPÓI PIRAPYTÃ? MBA'ÉREPA PIRA IPORÃ JA'U?*

KUMANDA REÑOTŸ KOKUÉPE. HA'E OÑEPYRŪ HOPEKY MBOHAPY JASYPE. IKATU JAIPORU HOPEKY HA HI'APIRUKUE. JAJAPO TEMBI'U JA'U HAĞUA MIMŌI, JOPARA ARRO, MANDI'O HAAVATI KU'I REHEVE.

HI'A PIRUKUE HOPE REHEVE, REJOKUA ARĂ HA REHUPI TATA ÁRI, REÑOTŸ JEY HAĞUA OĞUAHĚ JAVE KOKUE ÁRA.

KUMANDA

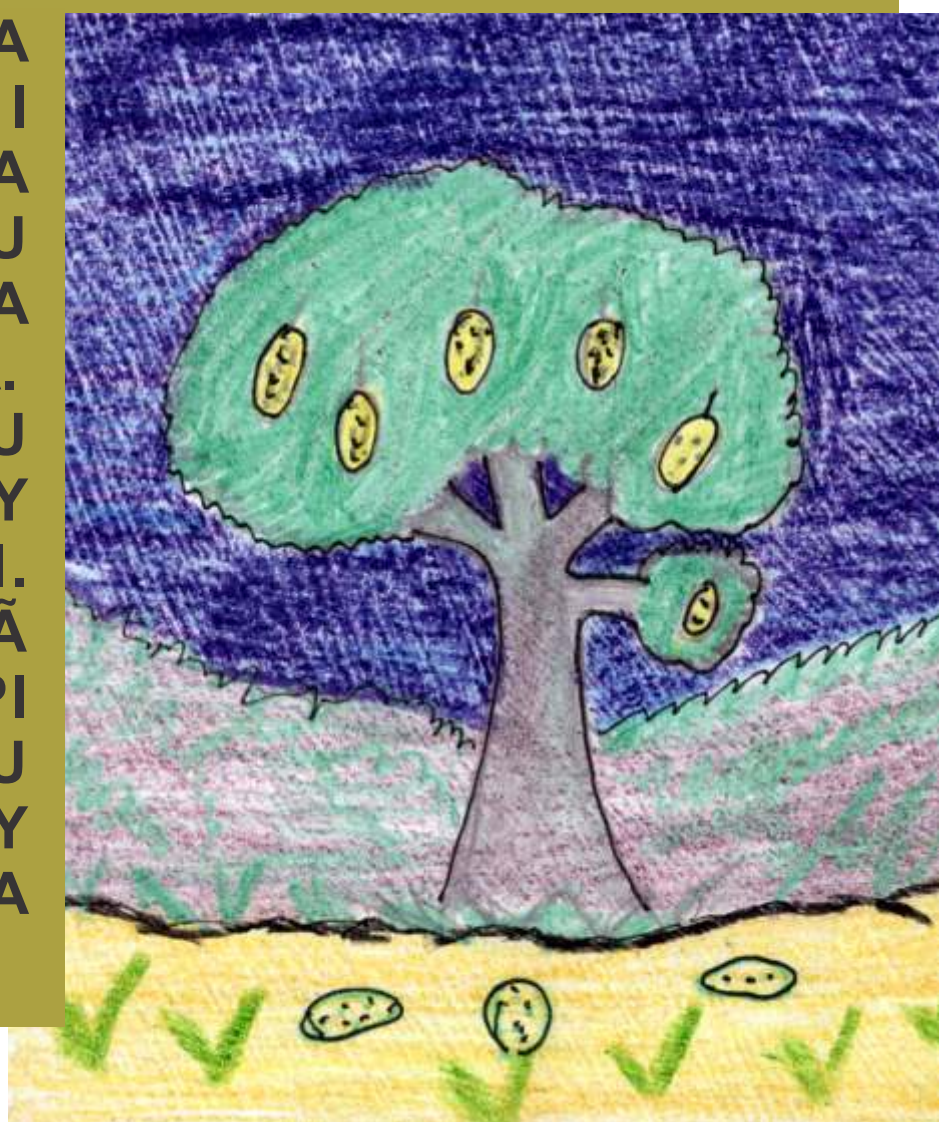

YMÃ, GUARANI KUÉRA OGUERU VA'EKUE
JAKARATI'A AJU KA'AGUÝGUI. YVA HE'ËVA
IKATU OJE'U IPÝRA HA AVEI MBICHY.
JAKARATI'ÁNGO HA'E PETEÍ YVYRA MÁTA
TUICHÁVA, JAJOHÚVA KA'AGUY
TUICAHÁRE. PÉVA HA'E YMAGUARE
REMBI'U HE'ËTEREÍVA.

KO'ÃGA RUPI OĨMIMI GUETERI KO YVA
KA'AGUY REMBYREMÍRE JAHEKÁRÕ.

AIPÓRAMO HETA
TEKOHA RUPI
NDAIPORIVÉIMA
KA'AGUY JAJOHU
H A Ğ U A
KÓICHAGUA YVA.

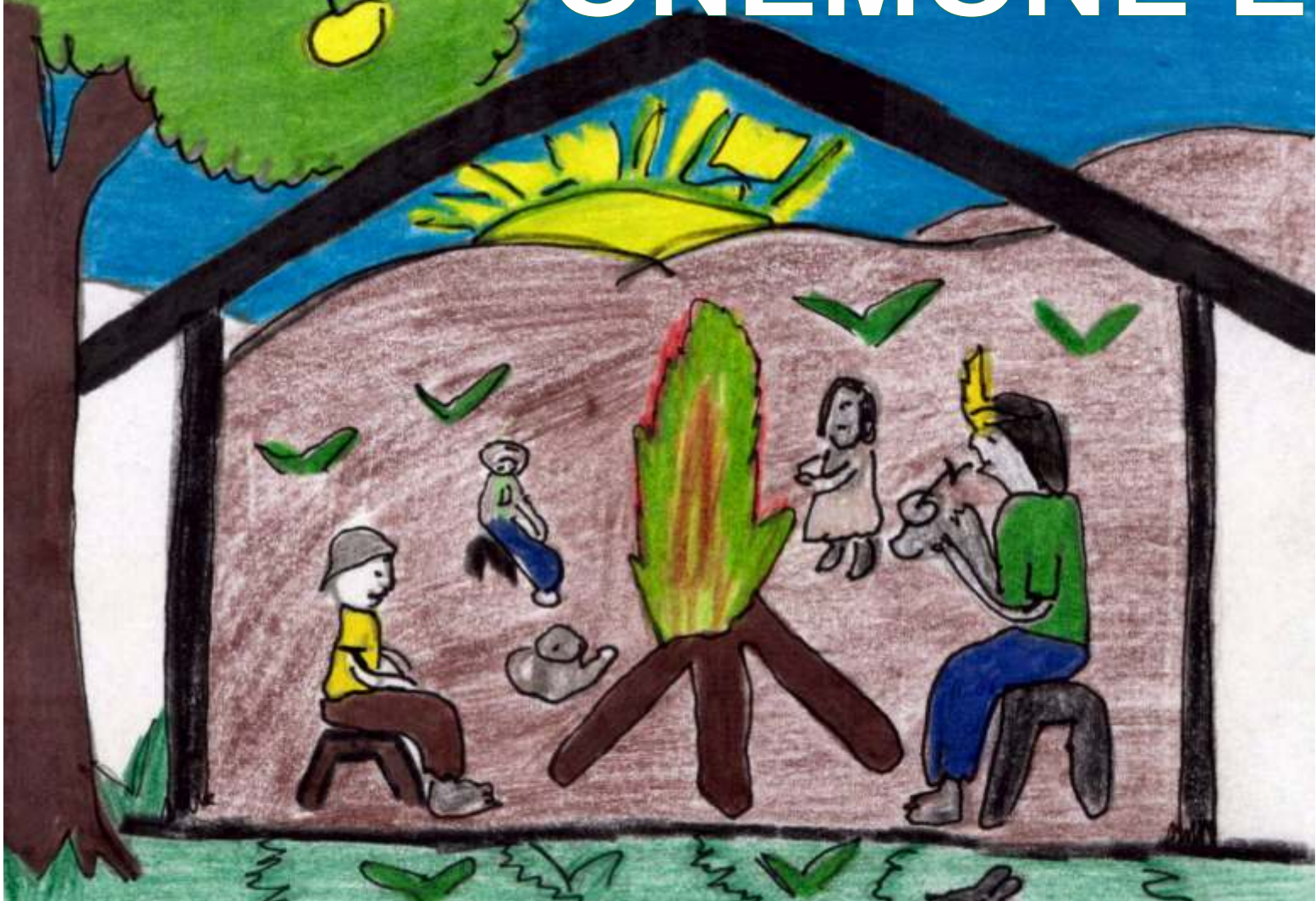
IKATU JAJOHU
AMBUE KA'AGUY
REMBYRE RUPI.
UPÉAGUI IPORÃ
JAJOHU HÁRUPI
TA'ÝRA JAGUERU
ÑAÑOTÏJEVY
ÑANDE RÓGA
JERÉRE.

JAKARATI'A

TÚVA HA SY OÑEMOÑE'Ë

YMAITEGUIVE, TÚVA HA SY OÑEMOÑE'Ë TA'ÝRA KUÉRAPE KAY'U HÁPE. TÚVA OMBOGUAPY TA'ÝRA KUÉRA OÑEMOÑE'Ë HAĞUA, MBA'ÉICHAPA TEKOTEVË OIKOKUAA TEKÓ MAMO OIKO HÁRUPI ĞUARÃ.

HA AVEI SY OÑEMOÑE'Ë IMEMBY KUÑANGUÉRAPE, MBA'ÉICHAPA OIKOKUAA HAĞUA MAMO OIKO HÁRUPI. UPÉICHA, TÚVA HA SY OÑEMOÑE'Ë VA'EKUE YMAITEGUIVE IPEHENGUE KUÉRAPE TEKÓ TENONDERÃRE.

KÓICHA GUARANI OHEKOMBO'E VA'EKUE IÑEMOÑARENGUÉRAPE OIKO HAĞUA TEKÓ PORÃME, VY'A HA JOHAYHÚPE.

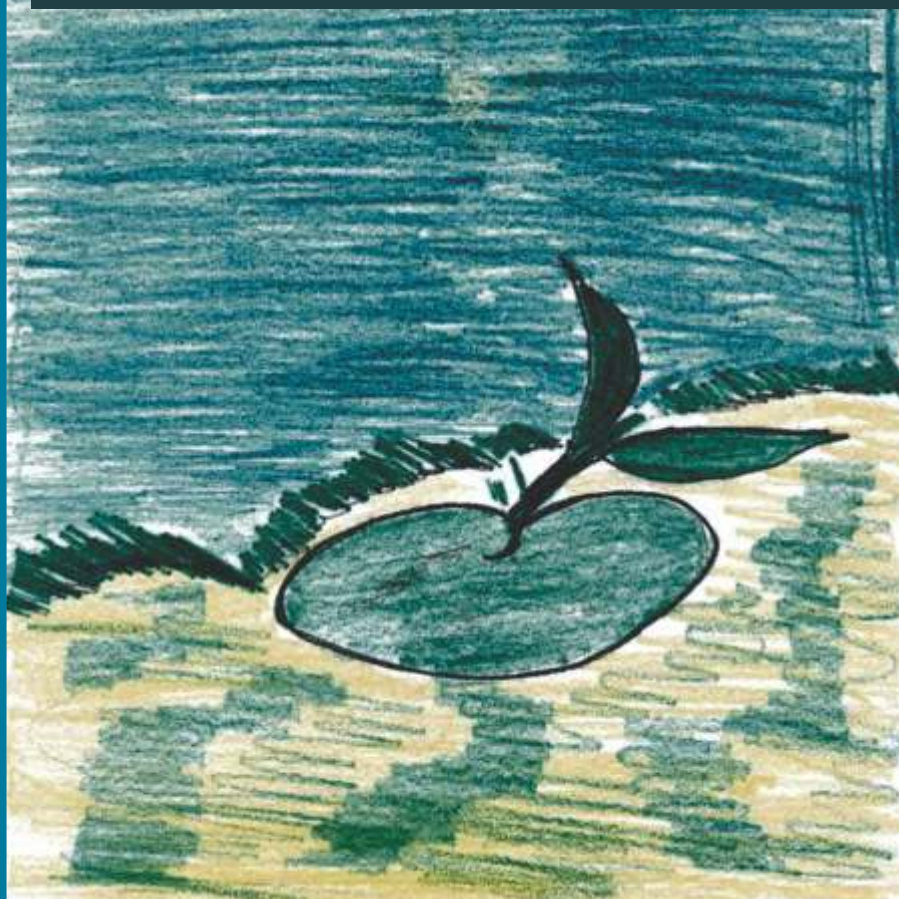
JETY HA'E HI'UPY IKATÚVA ÑAÑOTÝ
KOKUÉPE HA ÓGA JERÉRE. JETY IKATU JA'U
MIMŌI HA MBICHY.

MBICHY REJAPÓTARŌ REMOĨ VA'ERÃ,
TANIMBU AKUGUÝPE.

MBA'ÉICHA IKATU JAHESY? AREPORÃ
REHEJA TANIMBUGUÝPE HA UPÉI RENOHĚ
REMORŌ'YSÃ, REJOHÉI HA RE'U.

JETÝGUI AVEI IKATU JAJAPO CHÍCHA.
OPÁICHAGUA JETY OĨ: JETY PYTÃ, JETY
MOROTÍ, JETY ANDAI, JETY ALEMÃ, JETY
ASA'Í, JETY KURURU, JETY PYTÃŪ HA AMBUE.

KÓVA GUARANI KUÉRA OGUEREKO
KATUETE IKOKUÉPE. ÑEMBYAHÝI JAVE,
JETY OĨMA JA'U HA ÑGUA, AVEI OJEPORU
TEMBI'U TÝRARAMO.

JETY

TATU HŨ

TATU HŨ OIKO OJEPOVYVY KA'AGUÝRE. OHEKA JARATITA, KYJU, KARAVU HA KUPI'I YVYRA TUJU HO'U VA'EKUÉRE. HETA PORÃ OJEPOREKA HO'U VA'ERÃRE HA HYEĞUATA RIRE OHO JEVY HAITÝPE TERÃ IKUÁRAPE.

ARAKUE HA'EKUÉRA OPYTU'U HAITÝPE TERÃ IKUARÁPE. SAPY'ÁNTE OMARIKÁVA OPYRŨ TERÃ OIKUTÚRÕ HAITY, OPO PYA'E HA OÑANI OHÓVO OIKE HAĞUA IKUÁRAPE.

TATU HŨ AVEI PA'IKUARA OHEJA VA'EKUE GUARANI REMBI'URÃ. AVEI OJEPORU POHÃRÃ: IPIREKUE, HUGUAIKUE, IKYRAKUE HA IKUARE. PÉICHA GUARANI OIKUAA TATU REHEGUA ARANDU HI'UPYHA HA POHÃHA.

IPIREKUE OJEPORU TOVA KANGUE RASÝPE: REHAPY, REMBOPUPU HA REITYKUA VA'ERÃ, UPÉI KATU REMBOGUA HA REI'U HESE.

HUGUÁI APYRE KATU, OJEPORU IKÉRA

**KORORÕVAPE. OKE KORORÕ JAVE
REIKYTYVA'ERÃ ITĪRE.**

**IKUARE KATU IPORÃ ATI'ÍPE. IJATI'ÍVA
OKAKA VA'ERÃ TATU KUARÉPE OPA HAĞUA
ATI'Í CHUGUI.**

**AIPÓRAMO OPÁICHAGUA OĨ: TATU HŨ,
TATU POJU, TATU RUGUAI PERÕ TERÃ TATU
RUGUÁI HU'Ũ, TATU GUASU HA TATU
APU'A.**

KA' I HA TUKĀ

YMĀ ARAKA'E, KA' I HO'USE TUKĀGUI
HUPI'A. TUKĀ KATU NDOHEJÁI VOI MOMBYRY
HUPA, OVEVE'IMI HA OU JEVY OGUEJY HUPA
JERÉRE, HAKATE'Ỹ HUPI'ÁRE. OÑEPYRŪ
IPOCHY KA'ÍPE.

KA'I HE'I TUKÃME:
— ROISU'ÚTA NETĪME!

KA'I HE'I JEY:

— OĪMA! HA OPO YVYRA RAKÃRE OHO.
UPÉPE OHENDU TUKÃ IPOCHY CHUPE.
TUKÃ HE'I:

— NDEREHECHÁI PIKO CHE JURU
TUICHAHA? ROISU'UPÁTA, HE'I TUKÃ
KA'IPE!

KA'I KATU OGUEJY OGUEVÍVO HA
OPIROPA HAKAMBY HUGUÁI RAPO. OPYTA
HA'E HO'USE HAGUÉRE TUKÃ RUPI'A.

KA'I OPYTA HAKAMBY JEPIROPA REHEVE
HO'U'ÿRE TUKÃ RUPI'A.

AVA HA JAGUARETE

AVA NDAJE OIKO HÓGAPE HA'EÑOMI KA'AGUÝPE. OÍ JAVE TATAYPÝPE OHECHA PETEĨ JAGUARETE OĜUAHĚ HÓGA OKÁRAPE.

HA AVA OHECHÁVO JAGUARETÉPE OPORANDU ICHUPE:

- *MBA'ÉPA REIKOTEVĚ?*

JAGUARETE HE'I:

- *CHE VARE'AITEREI! HE'I JAGUARETE.*

AVAMI HE'I CHUPE:

- *CHE NDAREKÓI ÑEREMBI'URÃ KO'ÁPE ! CHE HA'U PIRA MBICHYMI ÁPE.*

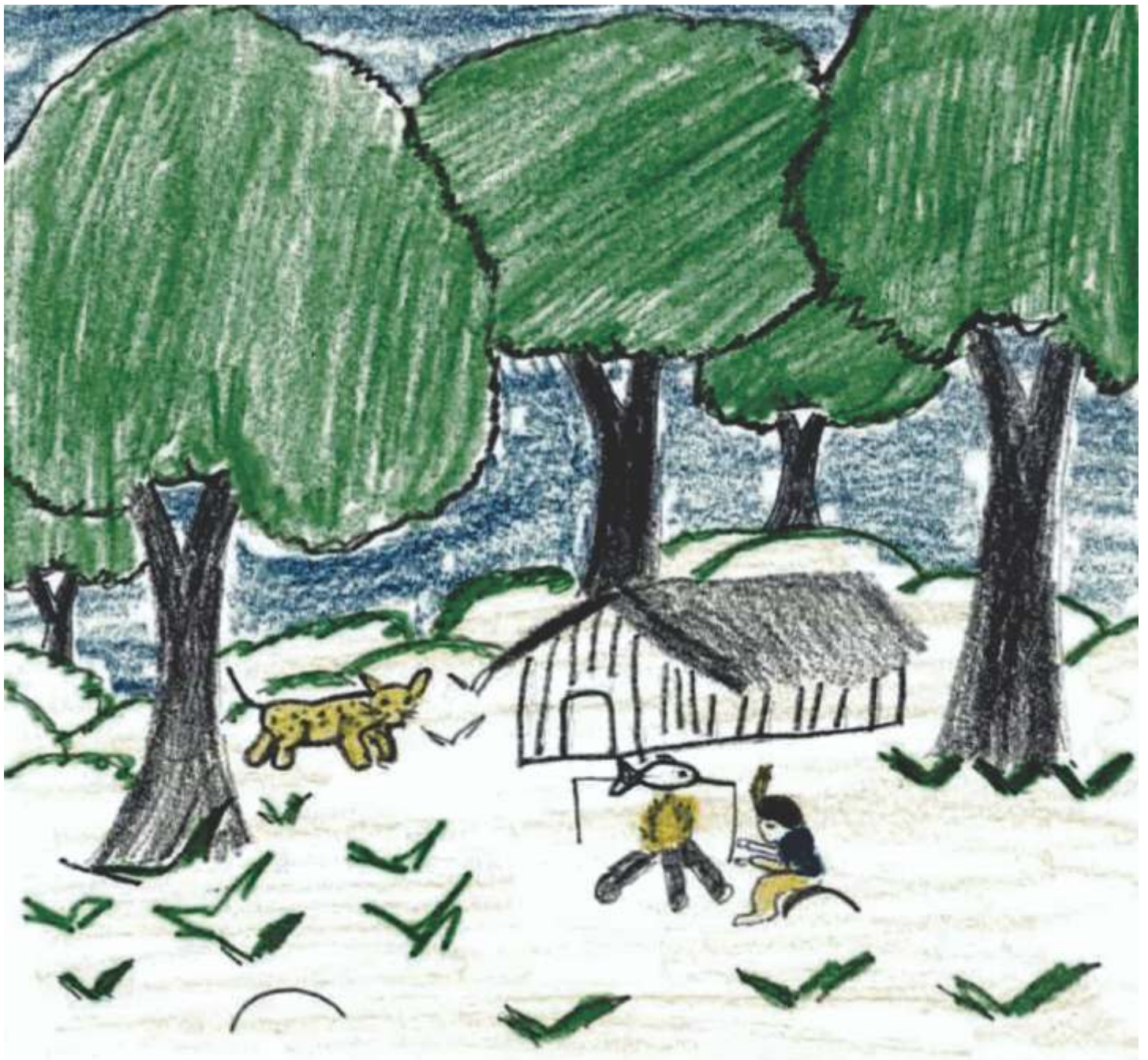
JAGUARETE OÑEMBOPOCHY OKORORŌMA KATU, OIKESE AVA ROGAGUÝPE. HA AVA OÑEMONDÝ'IIMI HE'ÍVO JAGUARETÉPE:

- *REIKE CHE ROGAGUÝPE, AMBOJÁTA TATA HINA NDE RUGUÁIRE!*

JAGUARETE KATU OJERE HA OHECHA TATA HENDY PORÃ. OKYHYJE ORYRÝI HA OHO JEVY KA'AGUÝRE. UPÉICHA AVA OPYTA HÓGAPE PY'AGUAPÝPE.

UPÉAGUI HE'I YMÃGUARE ANI JAHEJA TATA

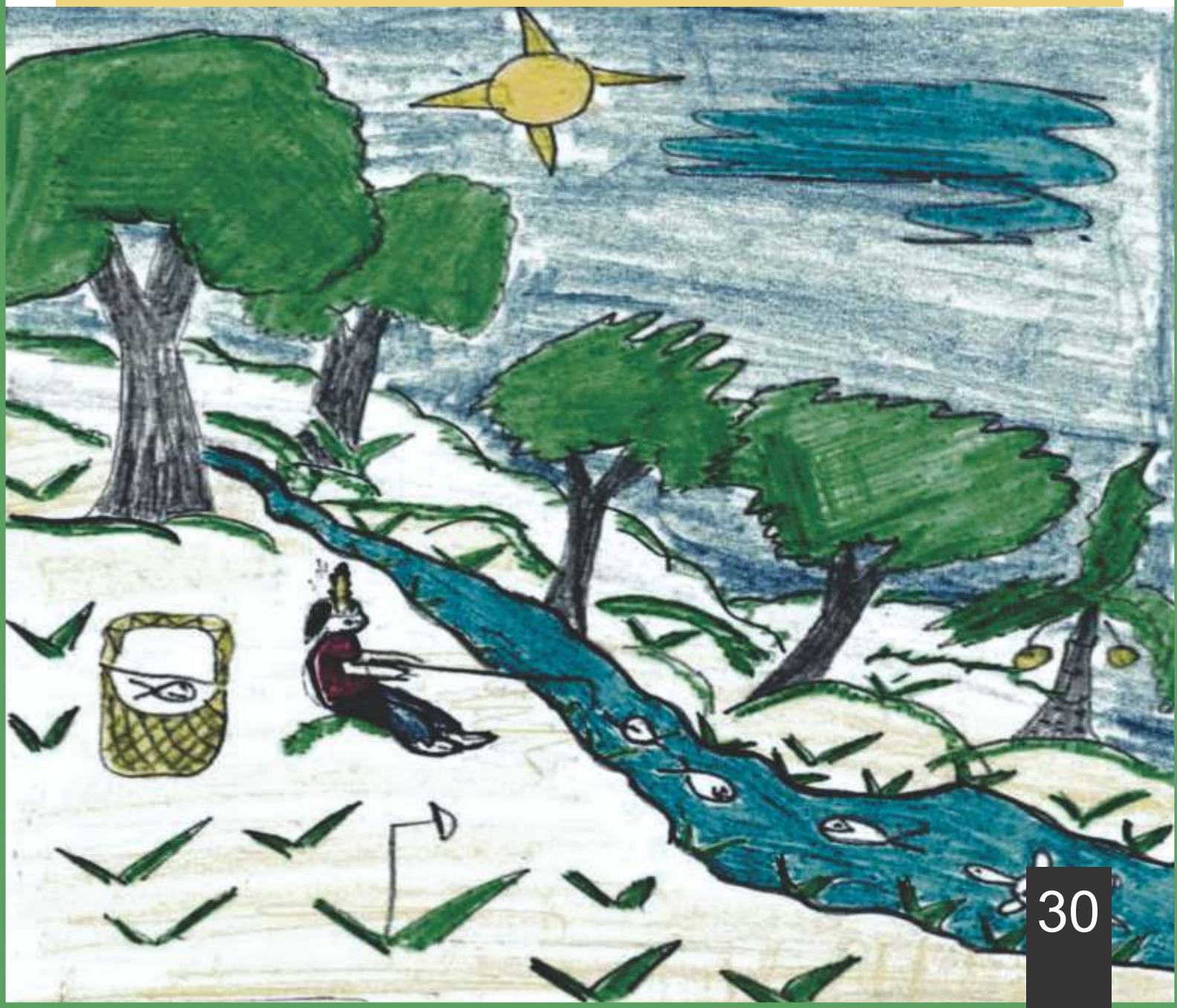
OPA ÑANDE RÓGAPE. OPÁRÕ IKATU
OPAICHAGUA OIKE NDE RÓGAGUÝPE
MBA'ASY, MBA'EVAI, PÓRA HA
OPAICHAGUA IVAÍVA. TATA JEKO
OPAMBA'E OJOKO ÑANDE RÓGAPE.

PIRAKUTU

YMÃ RAKA'E OĨ HETA YSYRY HA KA'AGUY
PORÃ. AVEI HETA OĨ JAJEHEKA HAĞUA
ÝRE HA KA'AGUÝRE.

AVA GUARANI OPIRAKUTU VA'EKUE Y
REMBE'ÝRE. UPÉICHA OIKUTU
OPÁICHAGUA PIRA HA OGUERAHA
HÓGAPE, ITA'ÝRA KUÉRA NDIVE
OMBOJYHO'U HAĞUA OÑONDIVEPA.

YMĀITE JEKO RAKA'E YVYRA
NDOJEITÝI. REITÝRÕ IKATU REMBOHYPA
YSYRY HA YVU. AVEI IKATU UMI MYMBA
KA'AGUY OSĚMBA OHÓVO MOMBRY.

IKATU OPA YVYTU PORĀ KO'ĚMBÁVO
OGUAHĚVA OIPEJU ÑANDE RÓGA,
ÑANDERETE OGUERAHÁVO OPA
MBA'EVAIETA.

OPAITE MBA'E KO YVÝPE IJÁRA.
UPÉAGUI GUARANI KUÉRA NDOJAPÓI
ARĀ IVAÍVA KA'AGUÝRE TERĀ YVYRÁRE.

YVYRA

YVYRA POTY

OĨ HETA YVYRA IPOTY PORÃVA KA'AGUY HA ÑŪME. HETA PANAMBI HA EIRU OGUEROVY'A UMI YVOTY. OĨ AVEI YVYRA IPOTY HA HI'ÁVA. ÑAMAÑÁRÕ YVYRA IPOTY PORÃVA ÑANEMBOVY'AITE. KUARAHY OMIMBI, GUYRA KUÉRA KATU OVEVE JOAITE VY'ÁGUI.

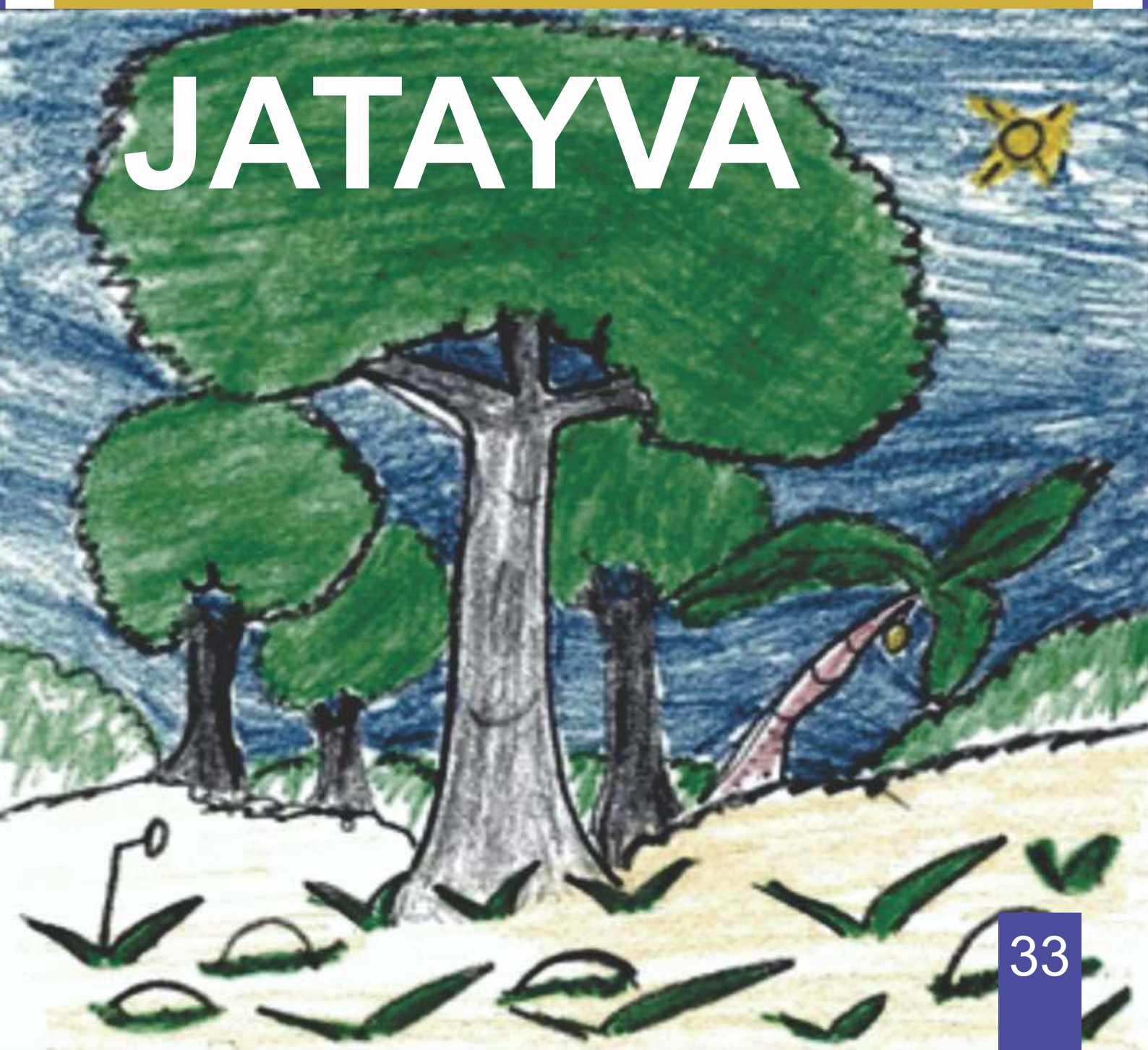

JATAYVA HA'E YVYRA TUICHA HA IJYVATE.
JAJOHÚVA KA'AGUY TUICHAHÁRE. HA'E POHÃ
GUASU, IKATU REIPORU HOGUE, IPIRE HA HI'AKUE.

JATAYVA TYE RASY POHÃ. UPÉAGUI IPORÃ
ÑAÑOTỸ ÑANDE RÓGA JERÉRE, JAIPORU HAĞUA
POHĀRĀ:

- 1 - REIPE'APIRE, HI'AKUE TERĀ HOGUE.
- 2 - REMOĨÑA'ĒME HAREMBOPUPU.
- 3 - UPÉRIRE RE'U KA'ÁYPE TERĀ TERERÉPE.
- 4 - REI'USE JAVE, REI'U HESE PYHAREVE,
ASAJEPYTE HA KA'ARU PYTŪ.

JATAYVA

ÑAMAÑA VA'ERÃ TEKÓ MARÃRE

ÑANE RAMÕI OMAÑA MAMÓPA OĨ PE
TEKO MARÃ TEKOHÁPE. PE TEKÓ MARÃ
NINGO OĨ HAPO YVYRÁICHA TEKOHÁPE.
KO'ÃGA IMBARETE ÑAÑAVAI HA
NDAIPORIVÉIMA TEKÓJOJA. KO'ÃVA
RUPI HETA TEMIMOÑARE
NDOJOPORIAHUVEREKOVÉI.
HETA IKARAI REKÓMA AVA GUARANI
KUÉRA OPA TEKÓHARUPI.

AGUARA OJOHU YNAMBÚPE HA HE'I:

-ÑAHA'Ã MÁVAPA OTUÑE'Ē PO'IVE!

YNAMBU OMBOHOVÁI AGUARÁPE:

-ÑAHA'Ã KATU!

UPÉMARAMO AGUARA HE'I IPY'APÝPE:

-AMBOVYVY IMÍTA CHE JURU, ATUÑE'Ē PO'I HAĜUA.

UPÉICHARÕ JAJOHÚTA TAPE KURUSÚPE. HA
YNAMBU HE'I:

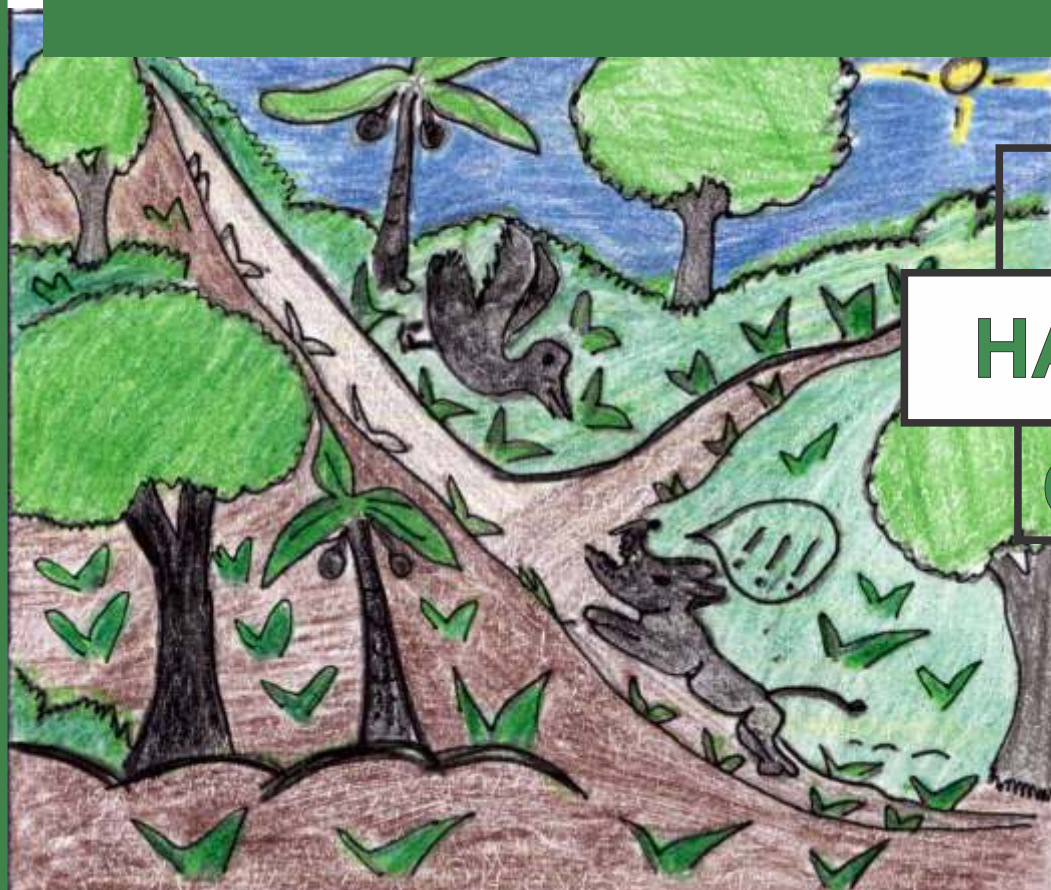
-AKAÑÝTA ICHUGUI TAPE YKÉPE!

UPÉI YNAMBU OHÓMA OKAÑY TAPE YKÉPE.
OHECHÁMA AGUARA OÑANI OÚVO TAPÉRE.
OHUPYTÝVO YNAMBU OVEVE OINUPÃ IPEPO HA
OTUÑE'Ē PO'I.

AGUARA KATU OÑEMONDÝI, OTUÑE'ĒMO'Ã
OJURUPE'A PAITE HA OMONDORO IJURU OMBOVYVY
VA'EKUE. OTUÑE'ĒMO'Ã HE'I:

-UA! UA! UA!

UPÉICHA AGUARA OPYTA IJURU SOROPA HA IJURU
RASY REHEVE. YNAMBU KATU OTUÑE'Ē PO'I PORÃGUI
OSĒ TENONDE HA OPUKA AGUARÁRE.

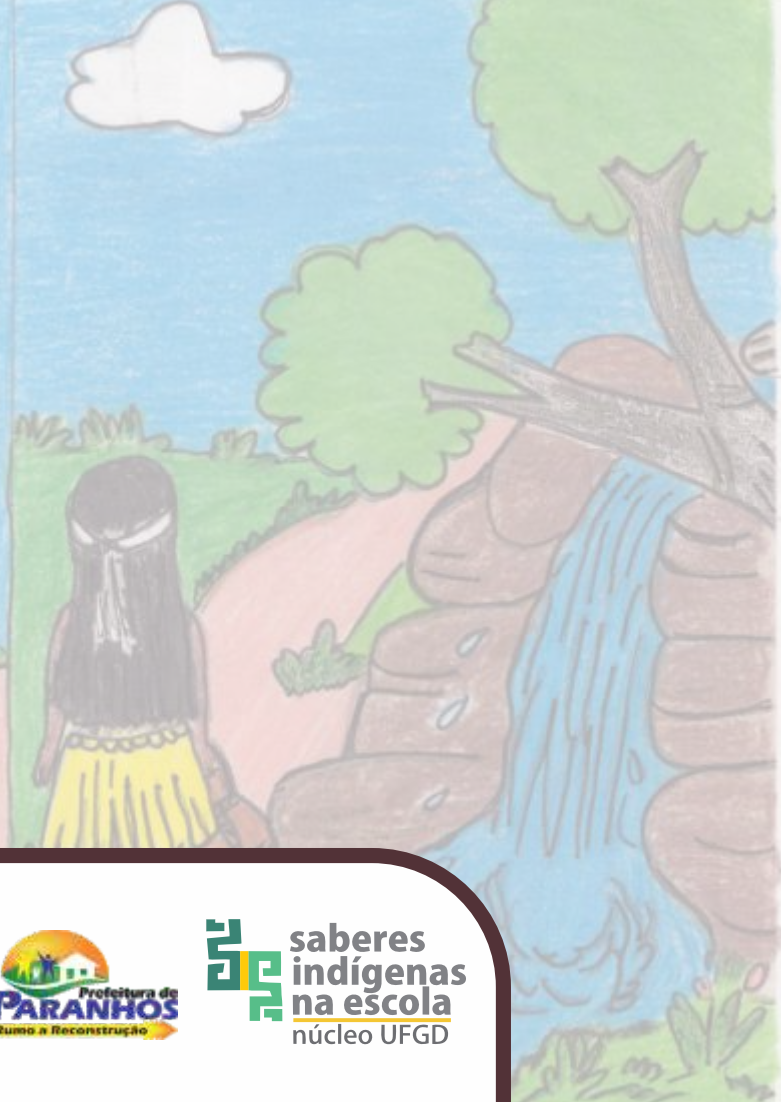

YNAMBU

HA AGUARA

OÑOMONDÝI

ESCOLAS INDÍGENAS

YRY
Y
vaie
haguã mba'eruru.
Upemarámo
ava kuera ojapo
hya gui hiy
ryrurã. Pe hyia
oi opaichagua
michi va huichava
ipukuva ha iyapu
Ymaite quive ava
kuera oñotỹ pe hyia
hogyre.
atu jajapo
perã hyia
tuichava, reikytiĩ pe
ijururã ha emopotĩ
hyopy. Haja porã
reipeia vaerã. Hã
upeĩ katu remoĩ vaerã
Y hyopye ani haguĩ
hyatuã voi ha geĩ
haguã irokue.
Pe isãrã katu regueru
vaerã guembepi
pietue ha reipoha
rã remlojoesa ramos
haguã p. yryrurã.

Projeto Gráfico: Neimar Machado de Sousa e Veronice Lovato Rossato.
Formato: 210 x 297, retrato. **Papel da capa:** triplex laminado brilho 300 g/m2.
Papel do miolo: sulfite 90 g/m2. **Tipologia:** Arial e Arial Black.
Ano: 2019 **Páginas:** 36
Coordenação editorial: comiteeditorialconesul@gmail.com (Grupo de Trabalho Editorial Arandu Porã).